

УДК 336.71

Ніна Шпаковська

Nina Shpakovskaya

**ОБОВ'ЯЗКОВІ РЕЗЕРВИ ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ****OBLIGATORY BACKLOGS AS FINANCIAL TOOL OF PROVIDING OF
FINANCIAL FIRMNESS OF A BANK**

Розкрито місце банківських резервів у системі формування ресурсної бази банків та визначено їх економічний зміст. Надано характеристику відносин у сфері створення резервів банку. Структуровано банківські резерви залежно від їх значущості в забезпеченні фінансової стійкості банку. Сформульовано принципи формування і використання обов'язкових резервів та проаналізовано їх функції. Визначено умови доцільності використання обов'язкових резервів для забезпечення фінансової стійкості банків. Запропоновано показник ефективності механізму обов'язкового резервування і визначено шляхи її підвищення.

Ключові слова: резерви, банк, фінансова стійкість, ресурсна база, обов'язкові резерви, ризик, ефективність.

The place of bankings reserves is studied in the system of forming of resource base of banks and their economic maintenance is defined. Description of relations is given in the field of accumulation of reserves of bank. Banking reserves are structured depending on their meaningfulness in providing of financial firmness of a bank. Principles of forming and drawing on obligatory reserves are formulated and their functions are analysed. The terms of expediency of drawing on obligatory reserves are certain for providing of financial stability of banks. The index of efficiency of mechanism of the obligatory backuping is offered and the ways of her increase are certain.

Keywords: backlogs, bank, financial firmness, resource base, obligatory backlogs, risk, efficiency.

Постановка проблеми. В ринкових умовах банківський сектор є найважливішим компонентом розвитку економіки. У зв'язку із цим забезпечення фінансової стійкості вітчизняних банків набуває велику значущість. Разом із досягнутими успіхами, соціально-економічне і політичне становище в Україні призвело до нестійкості фінансового ринку та дестабілізації банківської системи. Ситуація ускладнюється наростаючими проблемами ліквідності та ресурсозабезпеченості банків. Нездатність банків здійснювати платежі та кредитування негативно позначається на платоспроможності підприємств і спричиняє все більший спад виробництва. Однією із головних проблем розвитку банківської системи є проблема нарощування капіталу. В результаті розвитку кризових процесів в економіці все більше інвестованих банками коштів відносяться до розряду безнадійної дебіторської заборгованості, що визначає значний відтік фінансових ресурсів і знижує надійність банків та можливість розвиватися. В зв'язку із цим необхідно стає розробка нових підходів та методів формування банківських резервів як інструмента покриття втрат ресурсів і забезпечення фінансової стійкості банків.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідженням проблем функціонування банківської системи України займається значне коло вчених-економістів, зокрема: А. А. Алексєєв, О. Д. Василик, О. І. Воробйова, А. Д. Заруба, Н. І. Костіна, Ю. Масленченков, В. О. Онищенко, В. С. Стельмах, І. Ю. Трач [2; 3; 6]. Проте в економічній літературі не отримало належної уваги дослідження обов'язкових резервів як самостійного об'єкта. Вітчизняні дослідники, як правило, надають пріоритет інструментам децентралізованого регулювання фінансової стійкості – величині та достатності капіталу, якості та збалансованості активів і пасивів, якості менеджменту [1; 4; 5; 7; 8]. Серед зарубіжних авторів, у працях яких відводиться місце питанням обов'язкового резервування банків, можна виділити А. Банафе, Б. Братанович, К. Боріо, Х. Ван Грюнінг, Дж. Хокінс, Дж. Фейнмен, Х. Д. Урібе, Дж. Вант Дак, М. Гудфренд, М. Дж. Джонг, М. Харгрейвс, М. АлДжассер, Вон-Тай Кім, Сангмін Кім. Разом із тим, при дослідженні обов'язкових резервів багато важливих

аспектів їх функціонування, зокрема, економічний зміст, принципи формування і використання, функції і механізм обов'язкового резервування, їх оцінка як інструмента забезпечення фінансової стійкості банку належно невідображені і не висвітлені із необхідною повнотою в економічній літературі.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад і концептуальних положень щодо обов'язкового резервування як інструмента регулювання фінансової стійкості банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових напрямів управління фінансовою стійкістю банку є створення його ресурсної бази (рис. 1). Основними особливостями структури ресурсної бази вітчизняних банків на цьому етапі розвитку банківської системи можна віднести: низьку частку власного капіталу в активах і термінових депозитів у пасивах, переважання короткострокових пасивів, що обмежує можливості довгострокових вкладень, високу частку залишків по рахунках підприємств і організацій. В умовах економічної нестабільності банк є достатньо ризикованим економічним агентом, який, здійснюючи різні грошові операції, переймає на себе ризики своїх клієнтів, що визначає необхідність створення резервів.

Рис. 1. Формування ресурсної бази банку

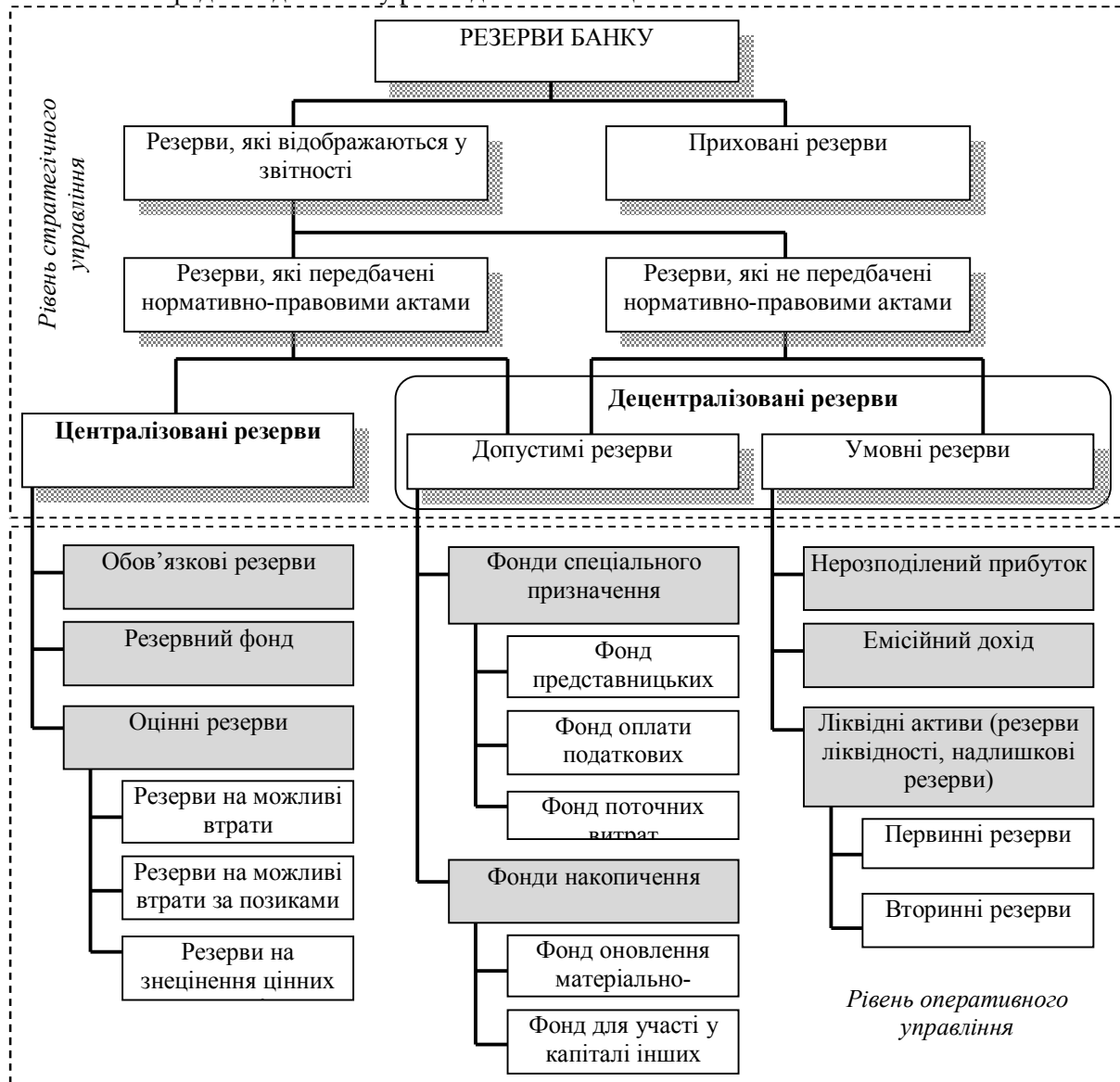
Резерви займають особливе місце в системі управління фінансовою стійкістю банку. Це сукупність акумульованих банком коштів, які використовуються для забезпечення фінансової стійкості та захисту від ризиків. Систему резервування необхідно розглядати за двома аспектами: 1) резервування частини грошових коштів під можливі втрати на час дії депозитного або кредитного договору, договору на купівлю–продаж цінних паперів; 2) формування резервів під можливі ризики діяльності банку.

Резерви банку виконують такі базові функції: захисну, регулюючу і стимулюючу. Захисна характеризується тим, що резерви використовуються для погашення фінансових втрат, збитків банку; покриття різних банківських ризиків, забезпечують можливість виплати компенсацій вкладникам у разі неплатоспроможності та ліквідації банку. Регулююча зумовлюється тим, які розмір коштів, що перераховуються банками в резерв, визначається Національним банком і внутрішніми положеннями банків. Резерви, як вилучений із обороту ресурс, стимулюють менеджмент створювати їх в обсязі, адекватному ризикованості операцій, а також масштабам бізнесу. У цьому полягає їх стимулююча функція.

У контексті забезпечення фінансової стійкості банків доцільно структурувати банківські резерви за такими критеріями (рис. 2): відображення у звітності, нормативно–правова основа, ступінь централізації, рівень управління. Оскільки забезпечення фінансової стійкості банків є об'єктом як стратегічного, так і оперативного управління, структуру резервів банків варто також розглядати із цих позицій. Виокремлення в окремі групи умовних і прихованих резервів дає можливість визначити види ресурсів, які можна додатково використовувати як інструменти забезпечення фінансової стійкості банку.

Обов'язкові резерви мають подвійну економічну природу. із одного боку, вони є частиною залучених банком грошових коштів та відображають кредитний характер відносин клієнтів і кредиторів із банком. із іншого – обов'язкові резерви, що примусово вилучаються із обороту і підтримуються на спеціальному рахунку в Національному банку, відображають характер адміністративних відносин і є інструментом управління фінансовою стійкістю банківської системи. Тобто як економічна категорія обов'язкові резерви характеризують сукупність відносин власників банку, його кредиторів і Національного банку щодо формування і використання фінансових ресурсів. Мова йде про забезпечення інтересів кожної із сторін:

банку – забезпечення фінансової стійкості, кредиторів – форма гарантії повернення вкладеного в банк капіталу, НБУ – забезпечення ліквідності банківської системи і джерело погашення зобов'язань перед вкладниками у разі відкликання ліцензії.

Рис. 2. Структура резервів банку із позицій стратегічного і оперативного управління фінансовою стійкістю

Обов'язкові резерви характеризуються сукупністю унікальних властивостей:

- єдині серед централізованих резервів представлені у формі активів;
- одночасно є інструментом макрорегулювання і забезпечення фінансової стійкості банків;

- формуються на першій стадії кругообігу банківського капіталу (формування власного капіталу, залучення позикових коштів (обов'язкові резерви), розміщення власних і залучених ресурсів в активи (оцінні резерви), вилучення прибутку (резервний фонд, допустимі резерви)).

Специфічними функціями обов'язкових резервів є функції: монетарного контролю, управління ліквідністю, буфера процентної ставки, регулювання потоків капіталу (табл. 1). Умовами необхідності та доцільності використання обов'язкових резервів є відсутність або обмеженість можливостей банку:

- повністю покрити відтік зобов'язань за допомогою наявних залишків високоліквідних активів;

- залучити необхідний обсяг і склад зобов'язань, здатність утримати клієнтів шляхом пролонгації терміну договорів;

- погасити зобов'язання перед клієнтами внаслідок незбалансованості активів і пасивів банку за обсягами і термінами, низької ліквідності його активів;
- залучити ресурси на грошовому ринку внаслідок кризи або втрати довіри до банку із боку контрагентів.

Таблиця 1

Функції обов'язкових резервів

Функції обов'язкових резервів		Економічні інтереси суб'єктів відносин, що складаються в процесі обов'язкового резервування			
		Макрорівень (НБУ)	Мікрорівень		
			Банк	Клієнти і контрагенти	
Загальні	Захисна	+	+	+	
	Регулююча	+	+	+	
	Стимулююча	+	+	+	
Специфічні	Монетарного контролю	Регулювання грошової маси і рівня інфляції	+	–	–
		Регулювання кредитних можливостей банків	+	+	+
	Управління ліквідністю	Регулювання структурної ліквідності банківської системи	+	+	+
		Регулювання поточної ліквідності банків	–	+	+
	Буфера процентної ставки	Регулювання волатильності ставок на грошовому ринку	+	+	–
		Регулювання вартості залучених коштів	–	+	+
	Регулювання потоків капіталу	Регулювання складу і структури залучених коштів	+	+	–
		Регулювання міжнародного потоку капіталу	+	–	–

Функції обов'язкових резервів пропонується класифікувати, виходячи із їх ролі як інструментів грошово–кредитної політики і забезпечення фінансової стійкості банків (рис. 3). Наявність однакових функцій пов'язана із тим, що обов'язкові резерви, які є інструментом грошово–кредитної політики Національного банку, на певному етапі набувають додаткової ролі – інструменту забезпечення фінансової стійкості комерційних банків.

Формування і використання обов'язкових резервів банку ґрунтується на принципах:

платності – передбачає, що депонування в Національному банку коштів обов'язкових резервів повинне здійснюватися на платній основі, зокрема у формі виплати відсотків;

терміновості – означає, що банк формує резерви на певний термін під конкретні операції;

поверненості – виходить із того, що резерв має бути відновлений після закінчення терміну операції, під яку він формувався.

Слід зазначити, що в більшості країн світу банки отримують від національного банку плату за підтримку обов'язкових резервів. Через це банки, із одного боку, збільшують прибутковність своїх операцій, а із іншого – мають можливість оперативного використовувати дані активи в процесі управління ліквідністю. Досвід роботи Європейського та інших національних банків із обов'язковими резервами та свідчить, що застосування цього інструмента грошово–кредитної політики є ефективним і дієвим.

Механізм обов'язкового резервування є сукупністю елементів, що визначають процес формування (база резервування, величина нормативу обов'язкових резервів, диференційований норматив, частота зміни нормативу, активи, що використовуються для підтримки резервів, пільги) і використання обов'язкових резервів (плата за підтримку резервів, коефіцієнт усереднювання, величина періоду розрахунку і періоду підтримки резервів, часовий лаг між періодом розрахунку і підтримки).

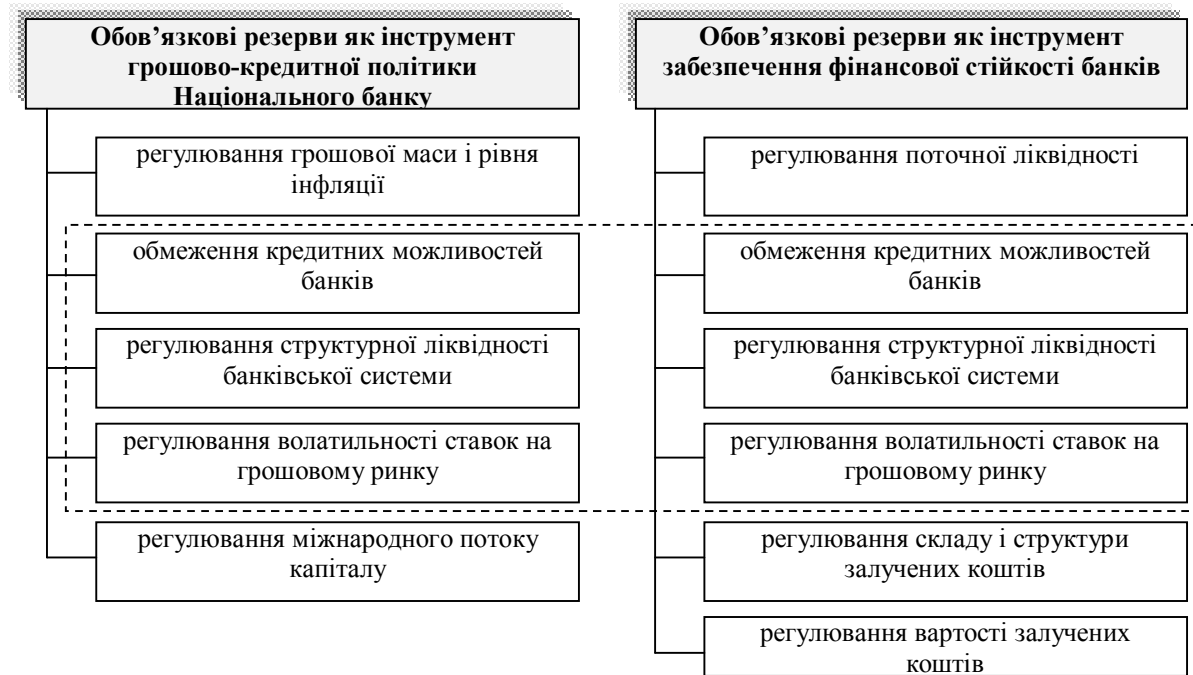

Рис. 3. Класифікація специфічних функцій обов'язкових резервів банку

Ефективність використання обов'язкових резервів вимірюється відношенням компенсованих резервами втрат до загальної величини фінансових втрат банку. Показник ефективності використання обов'язкових резервів визначається так:

$$K_{\text{еф}}^{\text{ор}} = \frac{K_{\text{ус}} \cdot \text{ОР} \cdot \text{ЧПК}}{A_{\text{л}} - Z_{\text{з}}} \quad (1)$$

де ОР – сума обов'язкових резервів, що підлягають депонуванню в НБУ; $K_{\text{ус}}$ – коефіцієнт усереднювання резервів; ЧПК – частка коштів, реально перерахованих на коррахунок від можливого обсягу; $A_{\text{л}}$ – ліквідні активи, визначені відповідно до нормативного акту НБУ, що встановлює порядок розрахунку обов'язкових нормативів банків; $Z_{\text{з}}$ – зобов'язання (пасиви) до запитання, за якими вкладником або кредитором може бути пред'явлена вимога щодо їх негайного погашення, і зобов'язання банку перед кредиторами (вкладниками) терміном виконання в найближчі 30 календарних днів.

Основними заходами щодо підвищення ефективності механізму обов'язкового резервування в банківській системі є:

- введення плати і пільг із підтримки обов'язкових резервів;
- збільшення розміру штрафних санкцій;
- збереження єдиної норми обов'язкового резервування;
- зменшення вимог обов'язкового резервування для банків у разі їх злиття і для великих банків, що активно займаються інвестиційною діяльністю;
- посилення взаємозв'язку між нормою обов'язкового резервування і процентною ставкою грошового ринку.

Висновки. В сучасних умовах нестабільного середовища функціонування для банків значущими стають завдання забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та зниження фінансових ризиків. Одним із ефективних інструментів їх вирішення є формування системи резервів, здатної забезпечити досягнення цілей банків та інтересів пов'язаних із ними суб'єктів. Розмір сформованих банком обов'язкових резервів є показником якості його активів. Створення і використання резервів дозволяє згладжувати негативні наслідки фінансово-кредитних операцій та сприяє збереженню фінансової стійкості банків. Ефективність використання обов'язкових резервів вимірюється відношенням компенсованих за рахунок резервів втрат до загальної величини фінансових втрат банку.

Подальшим напрямом дослідження є удосконалення інструментарію механізму обов'язкового резервування банків.

Список літератури

1. Бабійчук Т. П. Використання механізму обов'язкових резервів у стимулюванні розвитку банківської інвестиційної діяльності // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.10. – С. 252–257.
2. Воробйова О. І. Кредитно–інвестиційна діяльність банків України: моногр. / О. І. Воробйова. – Київ–Сімферополь : ВД «АРИАЛ», 2010. – 396 с.
3. Енциклопедія банківської справи України \ Редкол. В. С. Стельмах (голова) та інш.– К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
4. Кравченко Н. Г. Банківські резерви: економічна суть та правова природа // Наукові записки НаУКМА. – 2006. – Т. 53. – Юридичні науки. – С. 147–155.
5. Кузнєцова Л. В. Роль принципів організації фінансів банку у створенні його фінансових резервів // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – № 1 (4). – 2009. – С. 100–103.
6. Онищенко В. О. Ринок банківських послуг: проблеми та інноваційні напрями розвитку в Україні: моногр. / д.е.н., проф. Онищенко В. О., д.е.н., доц. Птащенко Л. О. – Полтава: ПолтНТУ, 2010. – 300 с.
7. Носов О. Ю. Розвиток механізму резервування у банківській системі // Науковий вісник НЛТУ України. – 2006. – Вип. 16.5. – С. 204–208.
8. Хімчук Г. О. Резерви на можливі втрати по позичках у банківській діяльності // Наукові праці ЧДУ імені Петра Могили. – 2008. – Т. 99. – Випуск 86. – С. 57–60.

References

1. Babijchuk T. P. Viktoristannja mehanizmu obov'jazkovih rezerviv u stimuljuvanni rozvitku bankivs'koї investicijnoї dij'al'nosti // Naukovij visnik NLTU Ukraїni. – 2012. – Vip. 22.10. – S. 252–257.
2. Vorobjova O. I. Kreditno–investicijna dij'al'nist' bankiv Ukraїni: monogr. / O. I. Vorobjova. – Kїiv–Simferopol': VD «ARIAL», 2010. – 396 s.
3. Enciklopedija bankivs'koї справи Ukraїni \ Redkol.: V. S. Stel'mah (golova) ta insh.– K.: Molod', In Jure, 2001. – 680 s.
4. Kravchenko H. G. Bankivs'ki rezervi: ekonomichna sut' ta pravova priroda // Naukovi zapiski NaUKMA. – 2006. – T. 53: Juridichni nauki. – S. 147–155.
5. Kuznecova L. V. Rol' principiv organizacїi finansiv banku u stvorenni jogo finansovih rezerviv // Visnik Universitetu bankivs'koї справи Nacional'nogo banku Ukraїni. – № 1 (4). – 2009. – S. 100–103.
6. Onishhenko V. O. Rinok bankivs'kih poslug: problemi ta innovacijni naprjami rozvitku v Ukraїni: monogr. / d.e.n., prof. Onishhenko V. O., d.e.n., doc. Ptashhenko L. O. – Poltava: PoltNTU, 2010. – 300 s.
7. Nosov O. Ju. Rozvitok mehanizmu rezervuvannja u bankivs'kij sistemi // Naukovij visnik NLTU Ukraїni. – 2006. – vip. 16.5. – S. 204–208.
8. Himchuk G. O. Rezervi na mozhlivi vtrati po pozichkah u bankivs'kij dij'al'nosti // Naukovi pracї ChDU imeni Petra Mogili. – 2008. – T. 99. – Vipusk 86. – S. 57–60.

***Шпаковська Ніна Іванівна, аспірант кафедри "Фінанси"
Східноукраїнського національного університету імені В. Даля***

Стаття надійшла до редакції 01.10.2013